

Минулий рік — се перший рік нового століття нашої новочасної літератури, коли її початком уважати перше видання «Енеїди» Котляревського в 1798 р. Те перше століття закінчили ми пам'ятним ювілейним празником, що був не тільки оглядом того, що зроблено у нас за сто літ, але рівночасно сильним подмухом вітру на полум'я нашого духовного життя, великою заохотою до дальшої праці. Благодатні наслідки того духовного оживлення почули всі, хто сяк чи так доторкається у нас до письменства. Число передплатників руських щиронародних видань побільшало, література почала еманципуватися від газет і періодичних видань, письменська і наукова продукція почала обхапувати ширші поля, почала, що так скажу, ловити момент сучасного літературного смаку і сучасних основних ідей цивілізованого світу, появилось таке число нових робітників-перекладачів, популяризаторів, белетристів і цілих організацій, якого давніше нераз не було й за десять літ. Число виданих у 1899 році книжок і брошур — непрактиковано високе досі у нас. І що найважливіше, для всіх тих видань знаходяться покупці в числі також непрактикованим досі.

Та що найважливіше, сама мова збагатилася, розширила свої рами. З одного боку, нові наукові праці з обсягу філології, історії, права, природничих наук, математики і медицини вносять до неї величезне багатство нових ідей, нових зворотів, термінів. З другого боку, опубліковано велику силу незвісних досі матеріалів, пам'яток чи то народної творчості, чи давнього письменства, що відкрили нам цілі верстви, цілі духовні й літературні течії, незвісні донедавна. А вкінці й сучасна літературна творчість з гарним успіхом почала користуватися народною діалектологією, тайно затим виявила в нашій мові можливість таких різнорідних тонів, стилів і індивідуальних забарвлень, яких ми не чували від часів Шевченка і Марка Вовчка. Голос могутньої пристрасті, гіркого насміху, гризкої іронії, легкої конверзації, тихих пестошів, відгуки найделікатніших рухів людської душі — все те знаходить у нашій мові влучний і повноважний вираз. Власне останній рік приніс нам в тім взгляді дуже гарні і характерні появи.

Центрів літературної і наукової діяльності в 1899 р. мали ми кілька. Головним із них можна вважати Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Піддержуване симпатією всієї українсько-руської спільності, се Товариство, головно завдяки невтомимій праці і всесторонній дбайливості свого голови — проф. М. Грушевського, не тільки здобуло собі поважне місце в ряді наукових інституцій слов'янського світу, але при помочі «Літературно-наукового вістника» має також важний вплив на розвій нашої літератури. Із наукових праць, виданих сим Товариством у минулшм році, перше місце займає другий том «Історії України» проф. Грушевського. Видані досі два томи сього курсу нашої історії — важний вклад в науку про найстаршу, дотатарську історію нашої батьківщини. Се перший в нашій мові систематичний звід фактів ураз із розбором незлічимох спірних питань, що в'яжуться з дослідями нашої минувшини. Се не артистична концепція нашої старої історії вроді тих, до яких привчив нас Костомаров; се праця наскрізь критична,

діло холодного розуму, натхнене великою ідеєю одноцільності і своєрідності нашого національного розвою. Високі похвали, які віддають тій праці дійсні вчені, і докори, які роблять їй псевдовчені вроді київського «славіста» Флоринського, однаково роблять честь її авторові і нашій науковій літературі. З інших видань Товариства ім. Шевченка піднесу виданий 1899 р. другий том апокрифів, багатий збірник народних анекдотів, зібраний знатоком, збірник, якого може позавидувати нам слов'янська етнографічна література, і перший том широкої монографії про гуцулів, здобутка довголітніх обсервацій, дослідів і подорожей проф. В. Шухевича. Про вартість сеї праці свідчить найліпше те, що вона ще в рукопису дочекалася перекладу на польську мову. Поважним вкладом у етнографічну науку є також виданий Товариством перший том етнографічних і літературних розвідок пок[і]йного Драгоманова, тих прекрасних перлин його бистрого ума і широкого наукового знання.

Другим центром наукової діяльності на українському ґрунті мусимо вважати Київ, хоч, на жаль, цензурні умови і досі не дозволяють там появлятися науковим працям на українській мові. Головним органом наукової праці в Києві єсть місячник «Киевская старина», виданий проф. Науменком. В минушнім році з праць, поміщуваних у «Киевской старине», найбільший сучасний інтерес мали статті Кримського, Науменка і Михальчука в обороні самостійності і прав нашої мови. Ті праці були відбиванням нападів на нашу мову і наш національний рух з боку проф. Соболевського, Флоринського і інших і почасти стояли також у зв'язку зі звісною забороною українських рефератів на археологічному з'їзді в Києві. З праць, поміщених 1899 р. в тім журналі, варто піднести ще початок широкої розвідки Г. Житецького, в якій під скромним титулом «генези «Енеїди» Котляревського роздивляється майже все наше письменство XVIII в., користуючися багатьма досі неузглядненими, друкованими і рукописними, творами. З праць, виданих того ж року по-російськи, незалежно від «Киевской старини», згадаємо тільки про дві найважніші: Голубева другий том монографії про Петра Могилу і Багалія [про] історію Харківського університету,

Більше центрів має лиш літературний і популярно-просвітній рух. У літературнім руху, як уже згадано, веде перед також Наукове товариство ім. Шевченка. В 12 книжках «Вістника» з 1899 р. були поміщені праці 55 українсько-руських письменників, подано переклади з 35 чужомовних авторів, уміщено 4 більші повісті, 77 дрібніших новел, 3 драми, 6 більших поем, 98 дрібних поезій, 11 характеристик сучасних письменників і кільканадцять інших розправ. Може, не слід мені, як одному з редакторів «Вістника», говорити про вартість тих праць; та мені здається, що деякою вказівкою поза межами редакторського самолюб'я може тут бути, з одного боку, суд чужих людей, з другого — участь читаючої публіки. Отже, можемо сказати, що на наш «Вістник» звернули увагу і поляки, і німці, і москалі, подаючи про нього звістки, перекладаючи міщені в нім праці; його багатою хронікою користувалися інші періодичні видання, цитуючи або й не цитуючи джерело, а число постійних передплатників, незважаючи на різні неприхильні поклики і навіть партійні агітації, зросло, хоч і не дуже значно.

Обік «Вістника», незалежно від Товариства ім. Шевченка, повстала в 1899 р. спеціальна організація для видання українсько-руських книжок — «Українська видавнича спілка». В першій році свого існування, хоч функціонувала тільки три чверті року, встигла вона видати 12 книжок белетристики, два томики праць наукових і декілька найпотрібніших руських друків. Що діяльність «Спілки» була успішна, се доказує не тільки її продукція, котра швидко поступає наперед (в січні с. р. вийдуть дальші три книжки), але також факт, що вона майже відразу здужала придбати капітали на такі досить коштовні видання, і в неповній першій році, при дуже примітивній кольпортажі своїх видань, здужала розпродати їх на зверх півтори тисячі золотих ринських готових грошей. Та при тім «Спілка» зробила більше: вона показала можливість у нас багатшої книжкової продукції і збагатила наше письменство деякими гарними оригінальними і перекладними творами. Правдивим відкриттям були видані «Спілкою» уперве в окремих томах талановиті оповідання Кобринської, гарні нариси Ст. П'ятки і чудові поезії Лесі Українки. Важним надбанням для літератури треба вважати розпочате «Спілкою» видання Кулішевого перекладу Шекспіра. Гарну прислугу нашій літературі зробило також «Діло», видавши окремою книжкою оповідання о[тця] Т. Бордуляка, яких вартість уперве оцінена була в «Вістнику» О. Маковеєм.

Хто слідив за тими виданнями, той мусив завважати, особливо в останній році, значний прилив нових сил у нашій письменстві. Виступили або відразу з дозрілими плодами талановиті новелісти, такі як Василь Стефаник, Марко Черемшина, К. Сроковський, на Україні — Дм. Грушко, Гр. Коваленко і Кравченко, або подали дуже гарні надії такі письменці, як М. Яцків, А. Крушельницький, О. Авдиківич, А. Веретельник, П. Карманський, Є. Мандичевський, І. Петрушевич і т. д. Коли мати на увазі, що ті писателі, вступаючи на літературну арену, звичайно приносять уже добре (не раз дуже гарно) вироблену мову і вироблену (не раз аж рафіновану) літературну форму і техніку та високе розуміння задач і змагань літератури, то не без певної основи можемо з сього приросту надіятися дійсного збагачення нашої літератури. Живе почуття дійсності, відразу до шаблону, пристрасне і [без] конвенціональності шукання правди в обсервації і вислові — ось що характеризує майже всіх тих молодих писателів і велить нам покладати на них найкращі надії. Обік Львова важним літературним центром обіцяли бути Чернівці, на жаль, надії, які можна було покладати на них ще перед двома роками, не збулися. В 1899 р. вийшла там тільки одна книжка, що мала дійсний успіх, се була «Синя книжечка» Стефаника.

Українська молодіж у Львові, розворушена відбутим у Львові літом 1899 р. студентським вічем в справі заснування українсько-руського університету, пробувала сотворити собі свій власний невеличкий центр для літературної продукції. Обік серії «Живих струн», розпочатих приватним накладом, приступлено до видання спеціального органу молодіжі, що має зватися «Молода Україна». Але найважливішим заходом молодіжі була ініціатива до

заснування руського людського університету, котрого наглу потребу в оба уха вигукує нам діяльність не тільки по містах і містечках, але отее вже й по руських селах польського людського університету ім. Міцкевича.

Невеличкими центрами літературної продукції були надто ще Коломия, де проф. Насальський витривало, хоч не дуже вміло, веде своє видання «Бібліотеки для молодіжі», і Перемишль, де, крім «Прапора», класового органу нашого духовенства, вийшло кілька праць В. Щурата.

На Україні може наша література з 1899 р. похвалитися двома важними набутками: розпочатими збірними виданнями творів двох заслужених наших письменників старшої генерації: Нечуя-Левицького (вийшов т. 1) і Ол. Кониського (вийшли 2 перші томи). Ті видання, крім гарного вигляду, визначаються надто великою для Галичини нечуваною дешевизною — знак, що видавці числять на великий покуп. Того ж року вийшло нове видання Шевченкового «Кобзаря» — на жаль, не таке добре, як би слід було надіятися.

Свіжа літературна продукція на українській мові знаходила собі захист переважно в Галичині, потроха при «Киевской старине», де були поміщені нові драми Карпенка-Карого («Понад Дніпром» і «Сава Чалий») і Старицького («Облога Буші», «Одна ніч» і «Маруся Богуславка»). Гарним центром літературної і народно-просвітньої праці був Чернігів, де головно заходом Б. Грінченка і пані Загірної видано в остатніх роках коло 60 брошур і книжок белетристичного і популярно-наукового змісту. Важним набутком треба вважати проломання цензурою льоду: пущено якомсь у нетямі ту точку пам'ятного указу з 1876 р., що забороняла популяризацію науки на українській мові. Цей лід проламала гарна книжечка Чикаленка «Про чорний пар», для якої видання по-українськи треба було великих заходів і спеціального, так сказати, привілею міністерства рільництва. Та від того часу уряд якомсь немовби дійшов до переконання, що, спиняючи ширення освіти на ненависній йому українській мові, сам собі і цілій людності робить величезну шкоду; і ото в 1899 р. цензура пустила вже цілий ряд брошур, головно з поля медицини та гігієни, потрохи й з історії.

Отее були би важніші факти з нашого літературно-наукового руху за 1899 рік. Певна річ, усе те тільки початок першого, міцнішого руху, такого, який, певно, пішов би на нашій землі, якби не численні елементарні перешкоди; початок невеликий поки що, але все ж сильно відмінний від того непевного палахкотання, яке йшло давніше. Тепер уже видно: огонь розгорається добре; антракти в нашій розвою вже неможливі.

Подається за публікацією в «Ділі» (1900, ч.1, с.1 — 2).